

PRÁVNICKÁ PRÓZA

Naše právní památky byly psány zprvu latinsky, ačkoli nepochybně na soudech i na úřadech obyvatelé této země užívali svého rodného jazyka a také úředníci a soudcové s nimi v jejich jazyku jednali. Věrohodným svěděním toho jsou české právní termíny, jak se nám vyskytují přimíšené v latinských textech listin nebo dokonce i v prvních zákonodárných pokusech. Je důstojným svěděním pro český jazyk, že již na konci 13. století byla jím napsána celá právní kniha, t. zv. *Knihy rožmberská*, kterou se po pravdě začíná česká nauková literatura právní. Tato kniha představuje řadu jiných českých pomůcek, které se nám pro nepřítel věků nedochovaly, protože její jazyk, byť leckdy nám již ne dosti jasný, nelze si představit bez delšího vývoje českého jazyka právního. Ale také latinským památkám se dostalo v pozdější době v hojné míře českého přetlumočení, a proto ve výboru budou i tyto památky předvedeny postupně podle časového pořadí, kam patří svým jazykovým vývojem.

Vývoj českého národnostního uvědomění a vývoj českého právníctví a jeho literatury není možno od sebe oddělovat. Proto další ukázky krok za krokem načrtávají vývojovou cestu českých památek právních až po práh 15. století a ukazují, jak čeština zasahovala do práva a jak se jazyk národní uplatnil postupně i na tomto poli, třeba vedle českých památek máme velmi mnoho dalších pramenů psaných latinsky nebo německy. Ale toto zaměření vybraných ukázek na české památky nijak neskresluje základní linii vývoje českého práva. I když bylo při výběru pramenů rozhodující hledisko jazykové, přece jen bylo v plné míře přihlédnuto i k jejich politickému obsahu; zvolené ukázky dobře charakterisují ráz práva za feudalismu. Můžeme na nich sledovat, jak nerozlučně je spjata naše právo s osudy českého lidu, jehož vzestup i útlak, které ho provázejí a postihují v jeho dějinném vývoji, zřetelně prozrazuje.

O právních historických pramenech podrobně poučuje tato literatura:

Jaromír Čelakovský, *Povšechné české dějiny právní* (od r. 1913 v sešitech, dokončeno r. 1920, většinou otištěno v *Ottově slovníku naučném* VI, 1893, str. 452n); Jan Kapras, *Právní dějiny zemí Koruny české I-III* (1913-1920); Bohumil Baxa, *Dějiny práva na území Republiky československé*, 1935; František Čáda, *Povšechné právní dějiny československé od nejstarších dob do doby husitské I*, 1947; Václav Vaněček, *Krátké dějiny státu a práva v Československu*, 1955. K vývoji právní češtiny srov. B. Havránek, *Vývoj spisovného jazyka českého* (Čs. vlastivěda II. řada, Praha 1936, str. 29n).

POČÁTKY PRÁVNICKÉ ČEŠTINY

Poměrně velmi pozdě pronikl do našich českých zemí obyčej pořizovat o právních jednáních listiny, tedy písemnosti, kterými se zakládá nějaké právo nebo povinnost. Nejstarší naše listiny, jdoucí od 11. století, jsou vyhotovovány pouze latinsky, stejně jako tomu bylo vůbec v západní a střední Evropě, ale autoři jejich myslili i v latině česky a svůj původ prozrazovali jednotlivými českými termíny. Tyto české výrazy právního nám dosvědčují, že právníké názvosloví v Čechách a na Moravě bylo již záhy značně vyspělé,

ba z jisté části obecně slovanské, a že celé jednání, které předcházelo vyhotovení listiny, se dalo českým jazykem, a pouze pro napsání listiny bylo použito latiny. Tyto české právníké výrazy jsou vedle českých osobních a místních jmen nejstaršími projevy českého jazyka, které se nám dochovaly v písemných památkách.

Nejstarší termín právníký, jehož význam je nám nyní dosti nejasný, je dochován v t. zv. *privilegiu pražským Němcům* od českého knížete Soběslava II. z let 1174-1178. Tam čteme:

1 *Debent iurare septem manibus pro furto vel pro eo, quod dicitur na dwore.* (Překlad:) Mají (t. j. Němci) přísahati sedmi rukami pro krádež nebo pro to, čemu se říká *na dvořě*.

2 *sedmi rukami* se sedmi spolupřísežníky – 3 *na dvořě* v dalším textu lat.: *in curia*

Z téže téměř doby máme dochovány velmi časté termíny pro trestní případy, za něž byly vybírány soudní pokuty. Je to v potvrzení výsad proboštovi a kapitule vyšehradské od knížete Bedřicha z r. 1187:

2 *Ceterum et hanc devotionis nostre donationem novam addimus . . . , ut omnis acquisitio, que provenire solet in istis svod, narok et quod vulgo glaua dicitur, super omnes homines, ubicumque fuerint, pertinentes ecclesie, damus in usum fratribus et preposito nunc et in perpetuum.* (Překlad:) Dále i toto nové obdarování naší laskavostí přidáváme, . . . že všecken zisk, který vzchází v oněch případech, *svod, nárok* a to, co se v obecné mluvě nazývá *hlava*, ze všech lidí, ať jsou kdekoliv, příslušejících kostelu, dáváme bratřím a proboštovi nyní i věčně.

4 *svod* na důkaz, že věc není ukradena, musil obviněný jmenovati toho („svěsti na něho“), od koho věc nabyt; *nárok* trestný čin, z něhož někomu vzešla škoda, tedy nárok, později též sama žaloba, zvl. na náhradu škody; *vulgo* v obecné, t. j. české mluvě – 5 *glaua* (čti: glava) hlava, vražda, zabití

Nepochybně svůj český původ projevili i písaři, který připsal na *zakládací listinu kapituly litoměřické* asi počátkem století třináctého přípisek českým jazykem, který je pravděpodobně vůbec nejstarším českým zápisem listinným; uvádíme ho zde paleograficky i v přepise:

3 *Pauel dal gest Ploscouicih zemu. Wlah dal gest Dolas zemu bogu i suiatemu Scepanu se duema dusnicoma Bogucea a Sedlatu.* Pavel dal jest Ploskovicích zem' u, Vlach dal jest Dolas zem' u bogu i svatému Ščepánu s dvěma dušníkoma, Bogučėja a Sedlatu.

1 *Ploskovicich, Dolas* bezpředložkový 6. pád množ. čísla, tedy v Ploskovicích, v Dolanech – 2 *dal jest zem' u* daroval půdu – 3 *s dvěma dušníkoma* se dvěma dušníky, poddanými záduší – 4 *Bogučėja a Sedlatu* 4. pád

Po prvé ve větším počtu se nám společně objevují tyto české právnícké termíny v prameni ryze právníckém, v t. zv. *Statutech knížete Konráda Oty* (1189-1191). Známe je teprve z pozdějších potvrzení Přemysla Otakara I.; jejich znění se částečně liší, jak časem vyvrával právní vývoj a měnily se právní předpisy, ale nikdy ne natolik, aby se popírala platnost oněch právních institucí, a tím i význam českých výrazů. Českých právníckých termínů se tu užívá již v souvislé mluvě a kladou se na roveň latinským; tam, kde nemá skladatel latinského výrazu nebo ho po př. nezná, vkládá český výraz v původním znění, jak ho užíval a slyšel při úředním nebo soudním jednání. Nejstarší potvrzení Konrádových Statut pro Znojensko asi z r. 1222 má těchto příkladů dost:

4 Item nullus camerariorum citet aliquem, nisi cum certo testimonio eorum, quorum interest; et nominatim quilibet eorum debet ducere castellani nuncium et alium iudicis, et insuper duos *kmetones* de circumsedentibus villis ... Si aliquis nobilis vir et non *druho* habuerit super se *narok*, puer pro ipso subeat iudicium ...

Quando ducitur, quod dicitur *zvode*, debet adesse nuncius castellani, iudicis, villici et camerarii et unus vel duo de vicinatu illo; et ultra tres non ducatur, set in tercio remaneat; et si convictus fuerit, CLXXX denarios in cameram regis reddat et illi, qui dicitur *powod*, satisfaciat ...

Insuper si quis spoliatus fuerit per *wyboj*, incuset, quos vult, et de *herdost* nominet, quos voluerit, et antique consuetudines serventur.

(Překlad:) Dále žádný z komorníků nepohánějí nikoho, leč s jistým svědectvím těch, kteří mají na tom zájem; a zejména každý z nich má vésti posla kastelánova a jiného (posla) sudího a nadto dva *kmety* z okolních vesnic ... kdyby nějaký šlechtic a nikoliv *druh* měl na sobě (žalobu o) *narok*, služebník za něho nechť podstoupí soud ...

Když se vede to, co se nazývá *zvod*, má býti přítomen posel kastelána, sudího, správce a komorníka a jeden nebo dva z oné osady; a nad tři se nemá vésti (totiž *zvod*), ale u třetího má se zůstat; a bude-li usvědčen, ať dá 180 denárů do komory královské a onomu, který se nazývá *powod*, dosti učiní ...

Nadto jestliže by někdo byl oloupen *wybojem*, nechť žaluje, koho chce, a pro *herdost* ať jmenuje, koho chce, a ať se šetří starých (právních) zvyklostí.

8 *druh* nižší šlechtic závislý na šlechtici vyšším – 9 *narok* trestný čin, z něhož někomu vzešla škoda, tedy nárok (viz též č. 2, ř. 4) – 10 *soud* (iudicium) soudní očista – 11 *zvod* (vl. *svod*) viz č. 2, ř. 4 – 13 *správce* (villicus) hospodářský správce na statku – 18 *powod* kdo podává žalobu – 21 *wyboj* násilné vniknutí do domu – 22 *herdost* násilí na majetku

Druhé potvrzení pro Brněnsko z r. 1229 opakuje až na termín „kmeti“ dřívější výrazy a přidává tato dvě významná místa:

5 Item si quis citatus fuerit et obtinuerit ius suum in iudicio, neque *wrez*, neque *pohonce*, set solummodo denarios duos persolvat, quod *pomocne* vulgariter appellatur. Item ad clamorem communem, qui *nestoyte* vulgariter nominatur, nullus currere tenetur, nisi de propria voluntate hoc facere voluerit . . .

Preterea duellum, quod in vulgari dicitur *kyj*, non habeant nisi ad extraneos.

(Překlad:) Dále jestliže bude někdo pohnán a obdrží své právo na soudě, ani *vřez*, ani *póhončie*, ale pouze dva denáry necht' zaplatí, což se *pomocné* obecně nazývá. Dále k obecnému pokřiku, který *nastojte!* se obecně jmenuje, nikdo nemá běžeti, leč když to chce učiniti z vlastní vůle . . .

Mimo to souboj, který v obecné mluvě se nazývá *kyj*, nemají míti leč proti cizím.

3 *vřez* soudní taxa; *póhončie* (tak pravděpodobně!) obdobná soudní taxa (*pomocné*) – 5 *vulgariter* (*in vulgari*) obecně, t. j. česky – 6 *nastojte* pomoc!, běda! – 11 *kyj* souboj, který se dál kyji a obušky

Třinácté století s mnoha dalšími českými termíny právními dokazuje přesvědčivě, že se u nás poměrně záhy a časově souběžně s vývojem v sousedních zemích vyvinulo z prvků a počátků obecně slovanských pevné domácí názvosloví, jímž se jednalo na soudech i na úřadech. A tak jediné si můžeme vysvětlit, že již koncem tohoto století u nás vznikla první česká památka právní, česky psaný spis o českém právu, t. zv. *Knihá rožmberská*.

KNIHA ROŽMBERSKÁ

Nejstarší česky psanou právní knihou je t. zv. *Knihá rožmberská*. Její název se odvozuje z přípisů v některých rukopisech, z nichž usuzujeme, že buď ji měl některý z pánů z Rožmberka, nebo byla pro něho napsána. Jádro této památky, která se nám dochovala zřejmě neúplná, vzniklo pravděpodobně již v druhé polovici 13. století, snad v kanceláři zemského soudu po jeho organizaci za doby Přemysla Otakara II. K této heslovitě psané příručce soudních úředníků (srov. zde článek 154 a násl.) postupem času byly připisovány další části, s nimiž byla *Knihá rožmberská* znovu opisována, ale se změněným právním názvoslovím i jazykem a s vynecháním mnoha starých předpisů, které již neplatily. – Rukopisy *Knihy rožmberské*, pokud se nám dochovaly, jsou vesměs nejméně o sto let mladší než původní kniha, a tak výslednicí je časově i právnícky nesourodá spleť, kterou nyní skoro už je možno rozuzlit jen domněnkami.

(1) Ktož pojme komorníka pražského na póhon, má právo od něho dáti, jemuž poručeno jest je rozdávati, tři haléře, a od pečeti, jenž zemskou pečeť dává komorníkóm, právo dáti dva haléře. To je písaři, jenž dskami vládne, nebo komuž poručie pečeti rozdávati.